

Interview met Ineke Bakker

In deze serie interviews laten we mensen aan het woord over het streven naar een duurzame en eerlijke maatschappij; mensen uit onze omgeving, die weleens bij ons voorgaan – vaak over andere thema's – en waarvan we vermoeden dat zij ons ook als groene Dominicus wat te zeggen hebben. Deze keer interviewt Hans Opschoor: Ineke Bakker, ooit gastvoorganger in de HD en ons bekend als directeur van STEK (tot begin 2020). Daarvoor was zij directeur van OIKOS, algemeen secretaris van de Raad van Kerken in Nederland, was zij verbonden aan ICCO en IKON, en werkte zij ruim 10 jaar in Midden-Amerika, waar zij o.a. theologie doceerde en vormingswerk deed met arme vrouwen. Ineke is vertegenwoordiger van "2of3bijeem" (de basisbeweging) in de Raad van Kerken in Nederland.

"God heeft een sociale context nodig om te kunnen bestaan"

Je bent, opgeleid als theologe, vaak werkzaam geweest op plekken waar maatschappelijke problemen bestonden of moesten worden gethematiseerd, meestal aanpak-gericht. Wat had je daar aan je opleiding?

Maatschappelijke problemen en religieuze vragen hangen dikwijls met elkaar samen. Vanuit de theologie kun je dingen vaak scherper zien. Ik denk aan de bevrijdingstheologie en wat die heeft kunnen bijdragen aan maatschappelijke ontwikkeling in Latijns-Amerika, bijvoorbeeld. Zelf heb ik daar kunnen zien hoe die benadering hielp bij de emancipatie van achtergestelde vrouwen. Je zag ze na een workshop letterlijk rechter op gaan lopen. Algemener, en meer richting het hier-en-nu, kun je zeggen dat religieus of kerkelijk spreken relevanter wordt naarmate het beter kan aangeven wat uit de eigen bronnen van nut is voor het begrijpen en aanpakken van de huidige problemen. Ik denk dan primair aan onze Bijbelse basis: de verhalen, de daarin verankerde waarden. En dat is belangrijk, zeker als wat je dan ziet niet voldoende – of: helemaal niet – aan bod komt in maatschappelijke discussies. Soms moet je trouwens zwijgen – als je niets te zeggen hebt. Maar dat anderen zwijgen hoeft jou niet de mond te snoeren. Integendeel. Soms moet je vooral luisteren om te achterhalen waar de pijn en de problemen precies zitten. Een laatste opmerking hierbij: het moet vaak niet alleen gaan om spreken, maar ook om handelen, het aanpakken van zaken – er is een hoop te doen. Ook in Nederland, ook in Den Haag.

OK, maar wat zit er dan in die traditie, die waarden, waarmee we vandaag wat kunnen?

Een paar decennia terug zijn die waarden in de oecumenische beweging kernachtig samengevat in de trits: gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. In dat perspectief ligt het zeker voor de hand om je in te laten met problemen als armoede, oorlog of milieuvernietiging.

Wat ik zie, is dat het binnen en ook rond de kerken makkelijk is om dingen aan de orde te krijgen die te maken hebben met vrede en met gerechtigheid, maar dat dit met die heelheid van de schepping (waar vragen over duurzaamheid onder vallen) best moeilijk ligt.

Moeilijker wel, denk ik, maar er zit zeker schot in. Misschien waren de kerken een beetje laat met het ontdekken van het bestaan van problemen rond milieu en natuur, maar de Wereldraad kwam al aan boord in 1975 toen die het begrip "sustainability" lanceerde op een kerkenconferentie in Nairobi. En we zijn daar mee verder gegaan, ook in Nederland, in de beweging voor een nieuwe levensstijl bijvoorbeeld. En nu heb je boeken als "Groene Theologie" en geeft de Raad van Kerken bezinningsbrochures uit met als titel: "Van God is de aarde en al wat daar leeft", met als ondertitel: "waarom duurzaamheid tot het hart van kerk en geloof behoort". En, niet te vergeten: we hebben nu de pauselijke encycliciek "Laudato si", met de oproep tot een "ecologische bekering".

Dat duidt allemaal op een proces van bewustwording en dat is mooi. Voegen we in en rond de kerken voldoende daden toe aan die mooie woorden?

Er is een nationale Groene Kerken Actie. De Haagse Dominicus is daar zelfs een onderdeel van en verschillende andere Haagse kerken ook. Links en rechts zijn er groepen bezig met klimaat, duurzaamheid en dergelijke. Natuurlijk kun je je afvragen of dat allemaal niet een paar onsjes meer mag, en misschien ook: een paar graden anders. Maar inderdaad: het lijkt, of leek, makkelijker om mensen in beweging te krijgen rond thema's als bijvoorbeeld armoede en vluchtelingen. Dat zien we ook onder de zeer vele vrijwilligers met wie STEK werkt.

Hoe je dat kunt verklaren? Het heeft vast te maken met het feit dat je bij taallessen of hulp bij budgetbeheer de positieve gevolgen voor de mensen voor wie je dit doet, bijna direct kunt waarnemen. Bij inzet voor duurzaamheid is dat anders. Je kunt je afval wel scheiden, maar de effecten op natuur en milieu zie je niet bij je op de stoep en die komen misschien pas later. En dan doet zich ook nog de "preventieparadox" voor: als je een stevige inzet voor iets weet te organiseren, dan zie je de verslechtering niet die anders zichtbaar zou zijn geworden, en dan vraagt men zich af: was die stevige inzet nou wel nodig? Die paradox zien we nu ook rond de aanpak van de corona-problemen.

Trouwens, er is nog iets anders dat opvalt. Juist omdat je de resultaten bij die taallessen bijvoorbeeld zo goed kunt zien, houd je er als vrijwilliger of hulpverlener een groter gevoel van voldoening aan over. Je partners overigens net zo goed: als je in de schulden zit, dan heb je liever te maken met iemand die echt naast je komt zitten dan met iemand die letterlijk tegenover je zit, aan de andere kant van een loket. Die benadering van STEK van mensen vrijwillig nabij zijn wordt daarom in de stad ook enorm gewaardeerd, en dat stimuleert.

In een interview heb je ooit eens gezegd dat: "God een sociale context nodig heeft om te bestaan". Zo'n beeld is zich ook aan het ontwikkelen rond duurzaamheid en de aarde. Er groeit bij meer mensen een gevoel van lotsverbondenheid met andere soorten, bijvoorbeeld. Bij de klimaatcrisis speelt iets dergelijks. Veel mensen zetten zich daarvoor in vanwege wat die crisis volgende generaties zou aandoen. Die

generaties kun je niet letterlijk in de ogen kijken, maar je kunt je goed voorstellen dat ze wel degelijk geraakt worden door wat wij doen en laten. En dat motiveert, zet in beweging.

STEK zit in de Parkstraat, in het centrum van Den Haag. Ik weet nog goed hoe indrukwekkend het was toen ik in 2019 de klimaatmars van scholieren langs zag lopen, een enorme stoet van jongeren wier toekomst daadwerkelijk in het geding is. Dichter bij toekomstige generaties kun je niet komen dan door op de kinderen van vandaag te letten. Er zit sowieso ook een sociale kant aan de klimaatcrisis. In de Wereldraad van Kerken en ook hier, zijn we bezig met “climate justice”, of liever: met klimaat-gerelateerde onrechtvaardigheid. Dat het wereldwijd meestal de armsten zijn, die het meest zullen lijden van de gevolgen van klimaatverandering: droogte, zeespiegelstijging, conflicten om groeiende schaarste aan water. OIKOS ging daar al voor - sterker nog: *liep* daar ook al voor - in 2015.

Die inzet brengt nog iets anders in beeld. Willen de mensen in bijvoorbeeld Bangla Desh echt gesteund en gesterkt worden in hun strijd tegen klimaatverandering, dan is het mooi als mensen hier minder broeikasgassen de lucht insturen en solidariteit laten zien via hun consumentengedrag, maar dan is het ook belangrijk om ons te realiseren dat er maatregelen nodig zijn die het economisch systeem binnen de perken houden. Ik heb steeds meer leren inzien, zeker vanaf die jaren in Latijns-Amerika, dat systeemveranderingen nodig zijn om maatschappelijke problemen echt aan te pakken. Sterker, of erger, nog: ik heb gezien dat achter veel achterstanden bewust verkeerd overheidsbeleid schuilgaat – ook hier in Nederland, of in Brussel. Dat is schokkend. En wat werd er door die demonstranten door de Parkstaat gedragen? Een bord met “*We want system change, NOT climate change*”. Ik begrijp dat.

Laten we zoeken naar mogelijkheden om op dat maatschappelijke niveau invloed te hebben. En laten we vooral blijven doen. In een richting en op een manier die bij ons past. Samen met hen voor wie er werkelijk wat op het spel staat. En dat zijn we soms ook zelf.

Die systeemverandering – dat is niet niks. Het doet me denken aan iets waaraan een aantal jaren terug werd gewerkt vanuit religieus geïnspireerde waarden: de “economie van het genoeg” als alternatief voor de op groei gefixeerde en sociaal en ecologisch ongevoelige economie die we om ons heen zien.

Waarvan zouden we nu genoeg hebben of moeten hebben? Het boek dat daarover is geschreven door mensen uit de Raad van Kerken heette: “Genoeg van teveel - genoeg van te weinig”. We moesten ons niet neerleggen bij het bestaan van reële materiele noden in de wereld: armoede, ongelijkheid. UNICEF schat dat op dit moment tegen de 700 miljoen kinderen onder de armoedegrens moeten leven. Dat moet anders, en dat gaat niet vanzelf. We zouden ook af moeten van het teveel: het niet ecologisch volhoudbare consumentisme: de Rupsjes (of zeg liever: Rupsen) Nooitgenoeg in Noord en Zuid. In de doorwerking van het idee van de economie van het genoeg ging het vaak vooral om dat laatste. Het pleidooi werd vooral verstaan als een appel tot consumptiebeperking, tot een materieel bescheiden en milieubewuster levensstijl. Dat deed de oproep te kort, maar een ander punt was, dat zo’n oproep moeilijk brede navolging kon krijgen door de sombere grondtoon

waarin die soberheid werd bepleit. Ik heb later wel beweerd dat je, als je het gedrag van mensen werkelijk en duurzaam wilt veranderen, een andere grondtoon moet kiezen. Namelijk: dat een economie van het genoeg de deelnemers meer *genoegen* kan verschaffen, bevrijdend kan zijn voor mens en milieu, onthaastend en geestverruimend. Minder consumptie voorbij een zeker punt kan verrijkend zijn, waar meer consumptie niet wezenlijk meer welvaart – laat staan: welzijn – oplevert. Verdere groei leidt dan niet alleen tot ecologische problemen en ongelijkheid, maar is ook gewoon “een beetje dom” (om een in ons land bekend geworden Latijns-Amerikaanse te citeren).

Het lijkt erop, dat veel jongeren in het rijkere deel van de wereld zich dit al realiseren en wat dat betreft kijk ik uit naar waar dat toe zal leiden. Een solidaire en duurzame economie, misschien. Wie weet zit daar het draagvlak en de stootkracht voor een mondiale beweging die gaat in de richting van waarop de prachtige encyclieken van paus Franciscus wijzen (*Laudato si* over de omgang met de aarde en *Fratelli tutti* over broeder- en zusterschap). Juist in hun samenhang geven die een basis voor wat je vanuit het evangelie kunt zeggen over gewenste maatschappijverandering en wat dat voor mensen en voor de politiek betekent. In het sociale vlak en in de omgang met de aarde.

Dat boek over de economie van het genoeg had een ondertitel: “Wissels omzetten in de economie”. Het zoekt naar zulke omzetbare wissels binnen de bestaande economie maar geeft op enkele punten ook aan, waar dat moet worden aangevuld met veranderingen juist *van* die economie: machts- en zeggenschapsverhoudingen moeten veranderen en de oriëntatie op de heb- en zelfzucht van mensen moet beteugeld. En dat gaat niet vanzelf.

Dat gaat niet vanzelf. Op die klus kun je je tanden breken. Of er op zijn minst behoorlijk moe en wanhopig van raken. Hoe kijk jij daar tegenaan?

Voor mij is het uitgangspunt er een van spiritualiteit: van je geroepen weten om in bepaalde problemen stelling te nemen. Denk aan armoede en aan de positie van vluchtelingen en migranten, maar ook de duurzaamheidsproblemen horen erbij. Er is volgens mij zoiets als een oecumenisch TINA: “there is no alternative”: je kunt niet anders dan je inzetten als je je geroepen weet, of tenminste zo’n inzet steunen, je ermee solidariseren. Dat staat natuurlijk haaks op het TINA van Margaret Thatcher dat een omarming betekende van de gevestigde kapitalistische orde. Dat is punt een. Daarnaast is het onvermijdelijk dat je keuzes moet maken: noch geestelijk noch fysiek kun je je inzetten voor alles wat zich aandient en roept om inzet. Met die beperking moet je omgaan. Algemener: je moet oppassen voor te hooggespannen verwachtingen. Veranderingen kosten tijd, geven wrijving, stuiten op weerstand. En ja: je kunt daarbij ook zelf fouten maken. Ik denk dat hier in Bijbels perspectief een begrip als vergeving mag klinken, die bevrijdt van verlamming en van gevoelens van schuld en die nieuwe perspectieven biedt. Verder: er zijn vrijwel altijd bondgenoten die met je mee willen doen. En tenslotte, ik besef ook dat het uiteindelijk niet alleen van ons mensen afhangt. Het Koninkrijk komt uiteindelijk van de andere kant – van God. Die gedachte bevrijdt ook. Ondanks wat de Heidelbergse Catechismus daarover zegt: de meeste mensen deugen, tenminste een deel van de tijd. En er zijn tekenen van hoop. Het “nieuwe” is vaak al ergens begonnen of schemert. Het is nabijer dan je vaak denkt. Ook als die vernieuwing ons af en toe toch weer ontglipt, de hoop kan blijven.